

KS. GRZEGORZ M. BARAN*

PRZESŁANIE „PIEŚNI POCHWALNEJ” NA CZĘŚĆ JUDY MACHABEUSZA (1MCH 3,3-9)

Pierwsza Księga Machabejska (1Mch), w ramach której znajduje się „Pieśń pochwalna” ku czci Judy Machabeusza, to księga historyczna Starego Testamentu, przedstawiająca wydarzenia z historii narodu wybranego Palestyny w latach 175-134 przed Chr. Głównym przedmiotem narracji są walki narodu żydowskiego pod wodzą Machabeuszy o wolność religijną¹. Zasadniczo księga została napisana prozą, posiada jednak w swoim *corpus* kilka fragmentów poetyckich (zob. 1Mch 1,25-28; 1,36-40; 2,7-14; 2,49-64; 3,3-9; 3,45; 9,21; 14,4-15). Pośród nich znajdują się dwie dłuższe pieśni pochwalne ku czci Machabeuszy: pierwsza z nich to wspomniana już pieśń poświęcona Judzie Machabeuszowi (1Mch 3,3-9), druga zaś dedykowana jest jego bratu Szymonowi (1Mch 14,4-15).

W niniejszym artykule, który – jak podane zostało w tytule – za przedmiot analiz ma „Pieśń pochwalną” ku czci Judy Machabeusza, zostaną przedstawione zagadnienia dotyczące tegoż fragmentu 1Mch. Pierwszorzędnie, aby klarownie ukazać przesłanie omawianego tekstu, zostaną podane zagadnienia literackie (1), następnie zaś przedstawione będą wyniki analiz poszczególnych wersów pieśni (2). W przeprowadzanych analizach odniesienia do osoby Judy Machabeusza pochodzić będą zasadniczo z 1Mch.

1. Zagadnienia literackie

Chcąc jak najpełniej ukazać przesłanie „Pieśni pochwalnej” ku czci Judy Machabeusza, należy zwrócić uwagę na kilka zagadnień dotyczących kwestii literackich samej księgi, jak również omawianej perykopy. W tym kontekście warto zatem przedstawić autora, czas powstania księgi, język dzieła oraz źródła, z których czerpał hagiograf, komponując księgę (1.1). Ważną kwestią jest także przedstawienie struktury tekstu, która niewątpliwie wpływa na sposób przekazu przesłania merytorycznego (1.2).

* Ks. Grzegorz M. Baran – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II.

¹ Por. J. Homerski, *Pierwsza i Druga Księga Machabejska. Wstęp, przekład i komentarz*, Lublin: RW KUL, 2001, s. 19.

1.1. Autor i redakcja księgi

Autor 1Mch nie jest znany. Jego osobę można jedynie opisać w oparciu o analizę samej księgi. Z jej treści wynika, że był dobrze wykształconym Żydem, mocno przywiązany do religii i ojczyzny, pracującym nad swym dziełem w Jerozolimie². Z dokonanych opisów niektórych bitew powstania Machabejskiego wynika, że brał w nich osobiście udział. Znajomość spraw państwowych, a nawet dworskich intryg, dostęp do archiwum państwowych dokumentów, które cytuje w księdze, świadczy, że był bardzo blisko związany z rodziną Matatiasza – mógł pełnić urząd kronikarza Machabeusza, znajdując się pośród bliskich współpracowników przedstawicieli rodzącej się dynastii hasmonejskiej. Prawdopodobne jest, że autor 1Mch swoje dzieło rozpoczął pisać na polecenie brata Judy Machabeusza – Szymona, któremu z pewnością zależało, aby zostały utrwalone na piśmie dzieła dokonane przez niego oraz jego rodzinę. Jak wynika z treści 1Mch, swoje zadanie wypełnił z całkowitym oddaniem³, ukazując niejako, że w tych trudnych czasach dla społeczności żydowskiej tylko Machabeusze byli zdolni poprowadzić naród drogą dawnych tradycji ojców⁴.

Swoje dzieło autor 1Mch napisał w języku hebrajskim, ale dość wcześniej przetłumaczono je na grekę. Dokonał tego również bliżej nieznaną autor. Tłumaczenie, którego dokonał, jest dość dokładne⁵. Warto zaznaczyć, że tekst hebrajski oddał nie tyle potocznym stylem greki hellenistycznej dialektu *koiné*, co raczej w stylu tekstów LXX⁶: greka bowiem 1Mch, podobnie jak LXX, zawiera wiele semityzmów. Stąd też na podstawie greckiego tłumaczenia bardzo łatwo dokonać rekonstrukcji hebrajskiego oryginału. Z tekstu zatem jasno wynika, że autor 1Mch tekst pisał krótkimi zdaniami, łącząc je ze sobą w prosty sposób za pomocą spójnika „i” (hebr.: ו; gr: και),⁷. Hebrajski styl hagiografa widoczny jest zatem w całej księdze, a szczególnie we fragmentach po-

² Zob. F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie. Wstęp-przekład z oryginału-komentarz* (PŚST VI/4), Poznań: Pallottinum, 1961, s. 30; a także J.R. Bartlett, *The First and Second Books of the Maccabees* (CBC), Cambridge: The University Press, 1973, s. 18.

³ Zob. F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie*, s. 30.34.

⁴ Zob. J. Homerski, *Pierwsza i Druga Księga Machabejska*, s. 19.

⁵ Zob. F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie*, s. 33.

⁶ Zob. J.R. Bartlett, *1 Maccabees*, Sheffield: Sheffield Academic Press, 1998, s. 19.

⁷ Zob. R. Doran, *The First Book of Maccabees. Introduction, Commentary and Reflection*, w: *The New Interpreter's Bible. Vol. 4. 1 & 2 Maccabees; Introduction to Hebrew Poetry; Job; Psalms*, ed. L.E. Keck etc., Nashville: Abingdon Press, 1996, s. 20.

etyckich, takich jak omawiana „Pieśń pochwalna” ku czci Judy Machabeusza⁸.

W tym kontekście jednak rodzi się pytanie: czy autor 1Mch jest zarazem autorem „Pieśni pochwalnej” o Judzie Machabeuszu, czy może istniejący już poemat wkomponował w *corpus* swojego dzieła? Wśród egzegetów istnieją różne zdania na ten temat. F.M. Abel na przykład argumentuje, że autor 1Mch sam był w stanie skomponować poemat o Judzie⁹. Z kolei C.F. Burney sugeruje, że autor poematu nie jest tożsamy z autorem 1Mch. Ten ostatni posłużył się istniejącym już utworem, który – poddając pewnym zabiegom redakcyjnym – włączył do swojego dzieła¹⁰. Podobną myśl formułuje E.J. Bickermann, który uważa, że autor 1Mch zebrał różne pieśni z czasów wojen machabejskich i odpowiednio wplótł je w *corpus* swego dzieła¹¹. W ten sposób istniejąca w ustnej tradycji „Pieśń pochwalna” ku czci Judy Machabeusza znalazła się w 1Mch¹² w miejscu, w którym hagiograf rozpoczął bezpośredni opis czynów Judy Machabeusza. Już pobieżna lektura księgi pozwala zauważyć, że umieszczona w tym miejscu pieśń pochwalna posiada charakter retrospektywny w stosunku do całości przedstawionej następnie historii Judy Machabeusza.

1.2. Kompozycja literacka „Pieśni pochwalnej”

Omawiając kompozycję pieśni, w pierwszej kolejności warto odwołać się do ciekawych ustaleń wspomnianego już wyżej C.F. Burney’a, który – mając oczywiście na uwadze fakt, że 1Mch pierwotnie została zredagowana po hebrajsku – w swoich badaniach wykazuje, że „Pieśń pochwalna” ku czci Judy Machabeusza prezentuje cechy typowo charakterystyczne dla poezji hebrajskiej. Według tegoż komentatora, cały poemat został tak skomponowany, że tworzy dwuwiersze, które zawierają paralelizmy, będące nie tyle syntetycznymi, lecz bardzo szeroko synonimicznymi. Rytmika dwuwierszy układa się natomiast w schemacie 3 +

⁸ Zob. J.R. Bartlett, *1 Maccabees*, s. 18.

⁹ Zob. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées* (Études Biblique), Paris: Librairie Lecoffre J. Gabalda et Cie, 1949, s. XXIV.

¹⁰ Zob. C.F. Burney, *An Acrostic Poem in Praise of Judas Maccabaeus*, JTS 21(1920), s. 320.

¹¹ Zob. E.J. Bickermann, *Studies in Jewish and Christian History. A New Edition in English including “The God of Maccabees”* (Ancient Judaism and Early Christianity 68/2), introd. M. Hengel, ed. A. Tropper, Leiden: Brill, 2007, vol. 2, s. 1129.

¹² Por. J.C. Dancy, *A Commentary on 1 Maccabees*, (Blackwell’s Theological Texts), Oxford-Basil: Blackwell, 1954, s. 4.

3 akcenty¹³. Biorąc pod uwagę wymienione kwestie, C.F. Burney stawia tezę, że w pierwotnej wersji hebrajskiej poemat na cześć Judy Machabeusza został skonstruowany tak, aby utworzyć akrostych oparty na imieniu i przydomku głównego bohatera: יהודה המכבה (*Yəhūdāh ha-Maqqābāh*). Poemat ten w aktualnej wersji księgi kryje się oczywiście za grecką formą: hebrajskie odniesienia są zatem w każdym przypadku ekwiwalentami słów greckich. Problematyczna w tym kontekście wydaje się być kwestia nagromadzenia spójnika καί (hebr.: ו), czyli „i”¹⁴, który łączy wszystkie zdania poematu. Prawdopodobnie w oryginalnym tekście spójnik ten nie występował tak regularnie. W hebrajskiej prozie narracyjnej jest to naturalne zjawisko, aby łączyć zdania spójnikiem ו, jednakże kiedy stosuje się go w tej samej mierze w poezji, jego użycie jest niezbyt „eleganckie”. Dwa zdania dwuwiersza mogą być połączone spójnikiem „i”, jednakże do połączenia całego dwuwiersza z jego poprzednikiem jest używany sporadycznie. Stąd też należy założyć, że autor 1Mch, który nie był prawdopodobnie tym samym, co autor poematu, dokonał swego rodzaju przeróbki istniejącego już poematu na formę prozaiczną, gdyż był on zainteresowany jedynie historią. Stąd też wszystkie zdania połączył spójnikiem „i” w taki sposób, jak to ma miejsce zwykle w hebrajskiej prozie narracyjnej¹⁵.

Podobne zjawisko, zdaniem C.F. Burney’a, występuje w 1Mch 3,1-2, które w aktualnej wersji księgi stanowi wprowadzenie do poematu. Wersety te mają postać zwykłej prozy, zarówno pod względem ekspresji, jak i braku rytmu. Obecna ich forma pochodzi od autora 1Mch, który w ten sposób płynnie połączył tekst poematu z poprzedzającą ją narracją. Według C.F. Burney’a, prawdopodobnie ww. 1-2 zostały także rozbudowane: pomiędzy wersetami, dotyczącymi jedynie Judy Machabeusza jako głównego bohatera poematu, zostały dodane wzmianki na temat jego ojca – Matatiasza oraz braci i tych, którzy wcześniej przyłączyli się do powstania. W ten sposób została zachwiana pierwotna struktura dwuwiersza, która mogła zawierać jedynie wzmiankę o głównym

¹³ Zob. C.F. Burney, *An Acrostic Poem*, s. 319.

¹⁴ Znaczenie słów greckich w tekście artykułu jest podawane za następującymi słownikami: E.G. Liddell, R. Scott, H. S. Jones, *Greek-English Lexicon. With a revised supplement*, Oxford: Clarendon Press, 1996 oraz O. Jurewicz, *Słownik grecko-polski. Tom 1-2*, Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN, 2000 (I), 2001 (II); znaczenie słów hebrajskich za L. Koehler, W. Baumgartner, J.J. Stamm, *Wielki słownik Hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu. Tom 1-2*, red. nauk. wyd. pol. P. Dec, Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, 2008.

¹⁵ Zob. C.F. Burney, *An Acrostic Poem*, s. 319-324.

bohaterze poematu w pierwszym wersecie oraz o podjętej przez niego walce w wersecie drugim¹⁶.

Analizując dokładnie treść, znaczenie słów oraz układ wierszy w tekście greckim, C.F. Burney zrekonstruował całość poematu ku czci Judy w wersji hebrajskiej, który rozpoczyna się odtworzonym dwuwierszem na podstawie ww. 1-2. W pełnej formie posiada on postać klasycznego akrostychu w następującej wersji:

Wersja hebrajska ¹⁷	Tłumaczenie polskie
יְהוּדָה הַנִּקְרָא מַכְבֵּה הוּא נִלְחָם מִלְחָמוֹתֵי־יִשְׂרָאֵל: הִתְרַחֵב כְּבוֹד לְעַמּוֹ וַיִּלְבֹּשׁ שָׂרִיוֹן כְּנָבוֹר: וַיַּחְגֹּר כְּלִי־מִלְחָמָתּוֹ וַיִּגֵן מִחֶנֶּה בְּחֶרֶב: דָּמָה לְאַרִי בְּמַעֲשָׂיו וּלְכַפִּיר־שָׂאֵן לְטָרְף: הִתְבִּיק־רָשָׁעִים וַיַּחְפֹּשׂם וַעֲבָרֵי עַמּוֹ בָּעֵר:	Juda zwany Machabeuszem On prowadził wojny Izraela Rozprzestrzenił chwałę swego ludu I przywdział pancerz jak olbrzym I opasał się wojennym orężem I ochraniał wojsko mieczem Był podobny do lwa w swych czynach I do lwiatka ryczącego nad zdobyczą Ścigał bezbożnych i wyszukiwał ich I uciskających jego lud spalił

¹⁶ Zob. tamże, s. 320.

¹⁷ Tamże, s. 324.

הַרְשָׁעִים נִכְנְעוּ מִירָאָתוֹ וְכָל־פְּעָלֵי אֱוֹן נִבְהָלוּ:	Bezbożni zostali upokorzeni z powodu strachu przed nim I wszyscy czyniący nieprawość byli przerażeni
מְלָכִים רַבִּים הֲרִיזוּ וַיִּשְׂמַחֵם יַעֲקֹב בְּמַעֲשָׂיו:	Królów wielu on zaniepokoił I cieszył się Jakub z jego czynów
קָבַץ אֲבָדֵי עַמּוֹ וַתִּצְלַח־יִשׁוּעָה בְּיָדוֹ:	Zgromadził ginących spośród swojego ludu Ocalenie z pomyślnością przyszło przez jego rękę
בְּעָרֵיהֶן הִתְהַלָּךְ וַיֹּאבֵד חֲנָפִים מִמֶּנֶּה:	Przez miasta Judy przeszedł I wygubił bezbożnych z nich
הִשְׁבִּיחַ מִיִּשְׂרָאֵל וַיִּנָּדַע עַד־קֶצֶה הָאָרֶץ:	Odwrócił gniew od Izraela I stał się znanym aż po kraniec ziemi

Po przeanalizowaniu przedstawionej przez C.F. Burney’a hebrajskiej rekonstrukcji poematu o Judzie Machabeuszu, który – zgodnie z założeniem autora – posiada formę akrostychu, rodzi się jednak pytanie, czy rzeczywiście tak mogła wyglądać pierwotna wersja pieśni. Przede wszystkim należy wziąć pod uwagę przydomek Judy – „Machabeusz”, który jest interpretowany na kilka sposobów, jeśli chodzi o etymologię. Wyprowadzanie go od słowa **הַמַּקְבֵּה** – „młot” to – jak to zostanie później przedstawione – tylko jeden ze sposobów interpretacyjnych. C.F. Burney natomiast dopuszcza i przyjmuje jedynie takie znaczenie przydomka Machabeusz. Ponadto znacznie ingeruje w aktualną postać pieśni, usuwając z niej wersety, które, jego zdaniem, są późniejszymi dodatkami, „psującymi” pierwotne dwuwiersze¹⁸. Cała zatem re-

¹⁸ G.F. Burney z w. 3 usuwa frazę *πολέμους συνεστήσατο* jako glossę; z w. 6 – *καὶ εὐοδῶθη σωτηρία ἐν χειρὶ αὐτοῦ*, która – nie będąc paralelną, lecz wprowadzającą nową myśl – wyraźnie nie stanowi części całego wersetu; z w. 7 – *καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος*

konstrukcja poematu o Judzie Machabeuszu jawi się w tym kontekście jako podjęta przez C.F. Burney’a próba wykazania, że dzieło to posiada formę akrostychiczną. Niemniej jednak należy stwierdzić, że podane przez przywołanego autora rozwiązania posiadają logiczne uzasadnienia.

Strukturę „Pieśni pochwalnej”, opartą na aktualnym tekście greckim, podaje natomiast F. Gryglewicz. Zauważa, że składa się ona z czterech strof dwuwierszowych i trzech strof trójwierszowych, zakończonych jednym stychem, który powtarza myśl stychu pierwszego i w ten sposób spina niejako początek z końcem pieśni. Skończona zaś budowa całego utworu wskazuje na to, że drugi stych w. 9 jest późniejszym dodatkiem lub stychem, który przeoczony niejako przez kopistę i dołączony na końcu pieśni, ostatecznie tam pozostał. Jego zaś właściwe miejsce wydaje się być na końcu w. 5¹⁹.

Podając ostateczną propozycję struktury tekstu „Pieśni pochwalnej”, odwołamy się do układu wersetów, jaki znajduje się w komentarzu do Ksiąg Machabejskich F.M. Abła²⁰, uwzględniając jednocześnie sugestię F. Gryglewicza, dotyczącą drugiego stychu w. 9, czyli w. 9b, który ze względów merytorycznych można ewentualnie umieścić po stychach w. 5. W poniższej tabeli zatem w pierwszej kolumnie zostanie przedstawiony układ wersetów i strof, obok natomiast proponowane tytuły poszczególnych fragmentów.

Tekst grecki	Tytuły poszczególnych strof
³ καὶ ἐπλάτυνεν δόξαν τῷ λαῷ αὐτοῦ	3a: Rozprzestrzenienie się chwały Izraela dzięki Judzie Machabeuszowi
καὶ ἐνεδύσατο θώρακα ὡς γίγας καὶ συνεζώσατο τὰ σκεύη τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ	3bc : Przywdzianie wojennego oręża
καὶ πολέμους συνεστήσατο σκεπάζων παρεμβολὴν ἐν ῥομφαίᾳ	3de: Rozpoczęcie wojny i przebieg walk

τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ εἰς εὐλογίαν, która „psuje” symetrię dwuwiersza, a przez to nie przynależy do jego pierwotnej wersji. Ostatnie frazy w w. 6 i 7 są zatem zbędnymi dodatkami. C.F. Burney pomija całkiem w swych analizach w. 9b, tworząc ostatni dwuwiersz z w. 8c i 9a.

¹⁹ Zob. F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie*, s. 75.77.

²⁰ Zob. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, s. 52-55.

⁴ καὶ ὡμοιώθη λέοντι ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ καὶ ὡς σκύμνος ἐρευγόμενος εἰς θήραν	4ab: Metafora lwa
⁵ καὶ ἐδίωξεν ἀνόμους ἐξερευνῶν καὶ τοὺς ταράσσοντας τὸν λαὸν αὐτοῦ ἔ φλόγισεν (^{9b} καὶ συνήγαγεν ἀπολλυμένους)	5ab(9b): Pomsta na bezbożnych – ocalenie prześladowanych
⁶ καὶ συνεστάλησαν ἄνομοι ἀπὸ τοῦ φόβου αὐτοῦ καὶ πάντες οἱ ἐργάται τῆς ἀνομίας συνεταράχθησαν καὶ εὐοδῶθη σωτηρία ἐν χειρὶ αὐτοῦ	6abc: Przerażenie bezbożnych – ocalenie sprawiedliwych
⁷ καὶ ἐπίκραναν βασιλεῖς πολλοὺς καὶ εὐφρανεν τὸν Ἰακωβ ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ εἰς εὐλογίαν	7abc: Rozdrażnienie pogańskich królów – radość i sława narodu wybranego
⁸ καὶ διήλθεν ἐν πόλεσιν Ἰουδα καὶ ἐξώλεθρευσεν ἄσεβεῖς ἐξ αὐτῆς καὶ ἀπέστρεψεν ὀργὴν ἀπὸ Ἰσραηλ	8abc: Wygubienie bezbożnych – odwrócenie gniewu Bożego od narodu wybranego
⁹ καὶ ὠνομάσθη ἕως ἐσχάτου γῆς	9a: Rozprzestrzenienie się sławy Judy Machabeusza

Jak wynika z przedstawionego wyżej układu strof, zasadniczy rdzeń pieśni jest spięty klamrą pojedynczych wersetów: w. 3a oraz w. 9a, mówiących o sławie, którą Juda Machabeusz – dzięki rozślawieniu swego imienia poprzez własne dokonania – okrył Izraela. Poszczególne strofy pieśni natomiast stanowią sekwencję opisów, które odnoszą się do podjętych poczynañ Judy Machabeusza w ramach „prowadzonej wojny w obronie Izraela” (1Mch 3,2): przygotowania do wojny (w. 3bc); rozpoczęcie i przebieg wojny (w. 3de); poczynania Judy opisane metaforą (w. 4ab); skutki prowadzonych działań wojennych dla pogan i dla narodu wybranego (w. 5ab(9a); 6abc; 7abc); osiągnięcie zasadniczego celu, którym było odwrócenie gniewu Bożego (w.8abc), jaki Żydzi zaciągnęli na siebie (zob. 1Mch 1,64) z powodu odstępstwa od Prawa części ich społeczności, która przejęła obyczaje hellenistyczne (zob. 1Mch 1,10-15.43.52-53).

Analizując poszczególne strofy pieśni od strony stylistycznej, można zauważyć, że zasadniczo występują w niej bardzo charakterystyczne dla poezji hebrajskiej paralelizmy zarówno synonimiczne, jak i syntetyczne, czy też antytetyczne²¹. Przy omawianiu w kolejnym punkcie artykułu przesłania poszczególnych wersetów pieśni zostaną dokładnie określone rodzaje zastosowanych paralelizmów.

2. Przesłanie poszczególnych wersetów pieśni

Bohater omawianej pieśni Juda Machabeusz to – według podanej listy w 1Mch 2,2-5 – trzeci syn Matatiasza, kapłana z Modin. Zgodnie z przekazem 1Mch 2,66: „(...) Juda Machabeusz, który od samej młodości odznacza się nadzwyczajną siłą, będzie dowódcą waszego wojska i będzie prowadził wojnę z ludami”, jego właśnie ojciec ustanowił dowódcą całego wojska, kontynuującym rozpoczęte przez siebie dzieło powstańcze (por. 1Mch 2,27nn). Stąd też w 1Mch 3,1 hagiograf z emfazą podaje: „Miejsce jego zajął tymczasem jego syn, Juda (...)”. Ponieważ nie był najstarszym pośród braci, z pewnością o jego wyborze na przywódcę powstania zadecydowały przymioty osobiste, czyli „nadzwyczajna siła”²². We wprowadzeniu do poematu autor 1Mch, nawiązując z pewnością do 1Mch 2,42-48.67, podaje nadto, że „wsparli go wszyscy jego bracia i wszyscy, którzy przedtem przyłączyli się do jego ojca” (1Mch 3,2).

W kontekście 1Mch 3,1, gdzie mowa jest o tym, że Juda „miał przydomek Machabeusz” (Ιουδας ὁ καλούμενος Μακκαβαῖος), warto jeszcze zwrócić uwagę na ów przydomek, od którego nazwę przejęła cała jego rodzina oraz powstanie²³. Etymologia jego nie jest jasna²⁴, gdyż tego rodzaju określenie nie występuje ani w języku greckim, ani w żadnej innej księdze LXX²⁵. Przypuszcza się, że greckie określenie Μακκαβαῖος wywodzi się od hebrajskiego lub aramejskiego słowa מִקְבִּי

²¹ Na temat istoty poszczególnych paralelizmów zob. np. T. Brzegowy, *Psalmi i inne pisma* (Academica 10), Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej „Biblos”, 1997, s. 29-32.

²² Por. F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie*, s. 74.

²³ Zob. tamże, s. 30.

²⁴ Zob. J.R. Bartlett, *The First and Second Books of the Maccabees*, s. 33.

²⁵ Zob. J. Nawrot, *Kryzys religijny w Judei za Antiocha IV Epifanesa. Teologia historii w 1Mch 1,1-2,26* (Studia i materiały 151), Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Wydział Teologii, 2012, s. 345.

– „mający wygląd młotka, posiadający cechy młota”²⁶. Szukając etymologii tegoż określenia, egzegeci wyprowadzają je od מִקְבֵּה, który oznacza „młot, młotek”²⁷. W Biblii hebrajskiej termin ten występuje w formie מִקְבֵּה w kilku tylko cytatach (Sz 4,21; 1Krl 6,7; Iz 44,12; 51,1; Jr 10,4)²⁸. Odnosząc je do osoby Judy można by przypuszczać, że określenie to zostało mu nadane ze względu na wielką siłę (por. 1Mch 2,66), dzięki której – stając się niejako „młotem na wrogów” – pokonał wielu nieprzyjaciół narodu wybranego. Tego metaforycznego określenia, które musiałoby zostać przypisane Judzie retrospektywnie, nie potwierdza sama etymologia słowa מִקְבֵּה, które przede wszystkim jest określeniem zwykłego młotka jako narzędzia, które służyło do wbijania palików, obrabiania kamieni, wykuwania i ustawiania posągów bóstw, a nie rodzaju broni, przeznaczonej do walki. Młot jako narzędzie walki, które kruszy i niszczy, posiada w Biblii inne określenie: według przekazu Jr 23, 29; 50,23 jest nim hebrajski termin פִּטְיִשׁ (gr.: πέλυσξ, Jr 23,29; por. Ez 9,2; σφῦρα; Iz 41,7; Jr 50,23). A zatem przydomek Machabeusz nie został Judzie nadany ze względu na jego dokonania, lecz prawdopodobnie przypisano mu już od dzieciństwa to określenie, które stanowiło nawiązanie do kształtu głowy, lub jakiejś innej właściwości ciała. Potwierdzeniem tej tezy byłby występujący w Misznie termin מִקְבֵּן, który posiada w Gemarze następujące objaśnienie: „mieć wydłużoną głowę do przodu i do tyłu jak młotek”. Potwierdzeniem tezy, że w starożytności tworzenie imion/przydomków oparte było na zaletach lub wadach danej osoby, jest przykład odnotowanego przez Pauzanasza człowieka o imieniu Σφῦρος, czyli „Młot” (zob. Paus., 2.23.4)²⁹.

Niektórzy sugerują, że przydomek Judy można wyprowadzić od rdzenia כבה – „wygasić, ugasić, stłumić”. Tłumaczy się to faktem istnienia współczesnego terminu hebrajskiego na oznaczenie Machabeuszy – מַכְבִּים, posiadającego związek z przymiotnikiem מִכְבִּי, który należy w tym kontekście wyprowadzić od wspomnianego rdzenia. Przydomek

²⁶ Zob. J.A. Goldstein, *I Maccabees. A New Translation with Introduction and Commentary* (AB 41), Garden City-New York: Doubleday&Company, Inc., 1976, s. 231.

²⁷ Zob. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, s. II.

²⁸ Zob. J. Nawrot, *Kryzys religijny w Judei*, s. 346.

²⁹ Zob. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, s. II-III.

Judy wskazywałby zatem na człowieka, który gasi/tłumi prześladowania Żydów, rozpoczęte dekretem Antiocha IV Epifanesa³⁰.

Zdaniem innych uczonych z kręgu rabinicznego, etymologia przydomku Judy nawiązuje do wezwania wojennego z Księgi Wyjścia: יהוה באֵלֶם מִי־קִמּוֹכָה – „Któż jest pośród bogów równy Tobie, Panie (...)” (Wj 15,11). Utworzony w oparciu o przytoczoną frazę akronim posiada następującą postać: מִכְבִּי. Wysunięto nawet tezę, że owe litery zostały umieszczone na wojennym sztandarze/proporcu Judy Machabeusza³¹.

Bardzo przekonującą etymologię podają uczeni, którzy opierają się na jednym ze znaczeń rdzenia נִקַּב – „ustalić, ustanowić, nazywać, oznaczać, wyznaczać, wskazać”. W tym kontekście przywoływana jest fraza Iz 62,2: „I nazwę cię nowym imieniem, które usta Pana oznaczają (יְהוָה יִקְרָנוּ)”. Jest prawdopodobne, że na jej podstawie utworzone zostało określenie Judy: מִקְבִּיהוּ, które oznacza „wyznaczony/wskazany przez Jahwe”. Z tego zaś określenia powstała forma skrócona מִקְבִּי, według tych samych reguł językowych, co w przypadku np. imion מִתְנִיָּהוּ, czy też מַעֲשֵׂיָּהוּ, które odpowiednio zostały skrócone do form מִתְנִי, מַעֲשֵׂי. Tego rodzaju etymologia wydaje się najbardziej odpowiadać wyjaśnieniu greckiej formy Μακκαβαῖος³². W tym kontekście Juda określony Machabeuszem jawi się jako człowiek wyznaczony przez Boga, aby odegrał określoną rolę w trudnych czasach walki w obronie Izraela (zob. 1Mch 3,2), to znaczy w obronie własnego życia wszystkich walczących (zob. 1Mch 2,40; 3,21; 9,44), całego narodu (zob. 1Mch 3,43; 13,6; 14,32; 16,3), czy też poszczególnych jego członków (zob. 1Mch 5,32; 9,10; 13,6; por. 5,16.17), a dalej w obronie Prawa (zob. 1Mch 2,27.42.48), Przymierza (zob. 1Mch 2,27), rodzimych ustaw i obyczajów (zob. 1Mch 2,40; 3,21) oraz świątyni (zob. 1Mch 3,43; 13,6). Ta walka – jak wynika z wcześniejszej narracji 1Mch – była reakcją na prześladowania, zapoczątkowane dekretem Antiocha IV Epifanesa, który narzucał Żydom – podobnie jak i innym narodom – praktykowanie hellenistycznych oby-

³⁰ Zob. J. Nawrot, *Kryzys religijny w Judei*, s. 346-347; por. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, s. III.

³¹ Zob. tamże. J. Nawrot (*Kryzys religijny w Judei*, s. 347), podając tę interpretację zauważa nadto, że w przydomku *Makkabi* spółgłoska „k” występuje dwukrotnie, czego nie zawiera omawiany akronim. Tego rodzaju uwagę odnosi także do wymienionego wcześniej rdzenia מִכְבִּי.

³² Zob. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, s. III; a także J. Nawrot, *Kryzys religijny w Judei*, s. 347.

czajów kulturowo-religijnych (zob. 1Mch 1, 41-42.44-51.54-61; 2,15-18; por. 2Mch 6,1-9). Należy zaznaczyć, że wszelkie represje, jakie wówczas spadły na naród wybrany były – zgodnie z założeniami teologicznymi autora 1Mch – wyrazem gniewu Bożego: „Wielki gniew [Boży] strasznie zaciążył nad Izraelem” (1Mch 1,64). Powodem tego gniewu Bożego były natomiast odstępstwa od Prawa i Przymierza części społeczności żydowskiej, która z własnej inicjatywy przejęła sprzeczne z Prawem obyczaje pogańskie/hellenistyczne (zob. 1Mch 1,11-15), czy też uczyniła to z upodobaniem po ogłoszeniu królewskiego dekretu (zob. 1Mch 1,43.52-53)³³. Antioch IV Epifanes inicjujący prześladowania Żydów stał się niejako narzędziem Bożego gniewu – Bożego karania (zob. 1Mch 2,49)³⁴. W takich okolicznościach zatem podjął walkę Juda Machabeusz, który – kontynuując dzieło ojca – wsławił się sukcesami na polu walki, co zostało wyrażone w poświęconej mu „Pieśni pochwalnej”.

Przeprowadzając analizę poszczególnych wersetów od strony leksykalnej i semantycznej, w kolejnych podpunktach przedstawimy ich zasadnicze przesłanie. Wyróżnione podpunkty odpowiadają podanym wyżej tytułom poszczególnych strof.

2.1. Przywdzianie wojennego oręża

Pierwszą strofę pieśni stanowi dwuwiersz 3bc, którego wersety układają się w oparciu o paralelizm synonimiczny: w pierwszym wersecie mowa jest o przywdzianiu przez głównego bohatera pieśni – Judę Machabeusza konkretnego elementu uzbrojenia, czyli „pancerza”, w drugim zaś znajduje się ogólna wzmianka o przepasaniu się wojennym orężem. Tego rodzaju informacja – można by rzec – stanowi niejako preludium do przedstawienia w następnych wersetach całości podjętego przez Judę przedsięwzięcia, którym była „wojna w obronie Izraela” (1Mch 3,2). Egzegeci dostrzegają tutaj nawiązanie do 1Sm 17,38, gdzie znajduje się opis zakładania zbroi przez Dawida przed walką z Goliatem³⁵. Hagiograf wzmiankuje najpierw pancierz (θώραξ), a następnie mówi o kolejnych częściach uzbrojenia, używając ogólnego określenia τὰ σκεύη τὰ πολεμικά. Przytoczona fraza, składająca się z rzeczownika

³³ Por. G.M. Baran, *Arcykapłan Jazon i jego zamierzenia wobec Jerozolimy w świetle Ksiąg Machabejskich*, BibAn 3(2013) nr 2, s. 269-272.

³⁴ Por. tenże, *Przesłanie ostatnich słów Matatiasza (1Mch 2,49b-68)*, STV 51(2013), nr 1, 255-256.

³⁵ Zob. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, s. 52; J.A. Goldstein, *I Maccabees*, s. 244.

τὸ σκεῦος – „sprzęt, przybór, narzędzie” oraz przymiotnika πολεμικός – „wojenny, bojowy”, która może być tłumaczona „orężem wojenne” lub „broń” (por. Pwt 1,41; 1Sm 1,27; Jdt 7,5; 14,2³⁶), opisuje z pewnością pozostałe elementy uzbrojenia Judy Machabeusza. Biorąc pod uwagę medialne znaczenie czasownika συζώννυμι – „przepasać się, przypasać sobie, nałożyć”, pierwszorzędnie chodziłoby o miecz przypasywany do biodra (zob. np. 1Sm 17,39; 2Sm 20,8; Ne 4,12; Ps 45[44],4). W tym kontekście warto odnotować wzmiankę podaną przez hagiografa, że mieczem, którym „walczył (...) przez całe życie” Juda Machabeusz był miecz Apoloniusza (zob. 1Mch 3,12). Miecz ten został zdobyty przez Judę w pierwszej zwycięskiej walce, jaką stoczył po przejściu dowództwa nad wojskiem żydowskim. W tym kontekście można dostrzec odniesienie do poczynąń Dawida: również i on w prowadzonych przez siebie walkach posługiwał się mieczem zwyciężonego wroga, czyli Goliata (zob. 1Sm 17,51; 21,10)³⁷.

Bardzo ciekawym określeniem, odniesionym do Judy Machabeusza, jest termin γίγας, który posiada następujące znaczenia: jako rzeczownik „gigant”³⁸; jako przymiotnik – „wielki, ogromny, olbrzymi, mocarny, potężny, gigantyczny”. W LXX jest on odpowiednikiem hebrajskiego גִּבּוֹר/גִּבּוֹרִים – „silny, mocny, dzielny, odważny, bohater, anioł”. W Biblii Hebrajskiej termin ten występuje w różnych kontekstach. Pierwszy raz został on odniesiony do Nimroda: „Kusz zaś zrodził Nimroda, który był pierwszym mocarzem na ziemi. Był on też najsławniejszym na ziemi myśliwym. Stąd powstało przysłowie: «Dzielny jak Nimrod, najsławniejszy na ziemi myśliwy»” (Rdz 10,8-9; 1Krn 1,10). Z przytoczonych słów wynikają dwie charakterystyczne cechy, którymi

³⁶ Wyrażenie τὰ σκεύη τὰ πολεμικά w LXX jest odpowiednikiem hebrajskiej יְיָאֵרֶשׁ

כְּלֵי הַמִּלְחָמָה. Na tej podstawie można dostrzec w świetle Jr 21,4, że paralelnym określeniem jest wyrażenie τὰ ὅπλα τὰ πολεμικά, w którym termin τὸ ὅπλον oznacza między innymi „narzędzie, zbroja, oręż i pancerz, cześć uzbrojenia, broń”.

³⁷ Por. J.R. Bartlett, *The First and Second Books of the Maccabees*, s. 48. W tym miejscu warto wspomnieć zawartą w 2Mch 15,16 wzmiankę na temat otrzymanego przez Judę Machabeusza w czasie nadprzyrodzonego widzenia „świętego miecza” jako „daru od Boga”, przy pomocy którego Juda miał pokonać nieprzyjaciół (por. G.M. Baran, „Moce Boże” w obronie narodu żydowskiego w świetle Ksiąg Machabejskich, StEł 15(2013), nr 1, s. 72-74).

³⁸ W tym znaczeniu termin ten zwykle występuje w l. mn. i odnosi się do mitycznych olbrzymów – potomstwa Gai i Uranosa (zob. V. Zamarovský, *Encyklopedia mitologii antycznej*, tł. J. Illg, L. Spyra, J. Wania, Warszawa: Świat Książki, 2006, s. 162).

odznacza się γίγας – siła/moc oraz wynikająca z tego sława. Γίγας zatem to ten, kto odznacza się wielką siłą: „Nie uratuje króla liczne wojsko ani wojownika nie ocali wielka siła (γίγας οὐ σωθήσεται ἐν πλήθει ἰσχύος αὐτοῦ)” (Ps 33[32],16). W Iz 3,2 hebrajski termin גִּבּוֹר został oddany za pomocą greckiej frazy mającej postać hendiadysu: γίγας καὶ ἰσχύων, w którym drugi element – jako *participium praesenti actvi* od czasownika ἰσχύω – oznacza „będący mocnym/silnym”. Konkretnym przykładem biblijnego „siłacza” był Goliat (zob. 1Sm 17,4-7), którego wprost mianem γίγας określił Syrach (zob. Syr 47,4). Analizując teksty biblijne, zawierające termin γίγας, można zauważyć, że łączy się on z pojęciem wojownika (zob. Ps 33[32],16; Iz 3,2; 49,25; Ez 32,27; 39,20). W tym kontekście Juda Machabeusz jawi się zatem jako silny wojownik, który ze względu na odniesione zwycięstwa stał się także bohaterem³⁹. Podkreślenie w poemacie wielkiej siły Judy jest niejako echem wcześniejszego stwierdzenia, które hagiograf włożył w usta Matiasza: „Juda Machabeusz, który od samej młodości odznacza się nadzwyczajną siłą (Ιουδας Μακκαβαῖος ἰσχυρὸς δυνάμει ἐκ νεότητος αὐτοῦ αὐτὸς ἔσται), będzie dowódcą waszego wojska i będzie prowadził wojnę z ludami” (1Mch 2,66). Wielka siła, którą się odznaczał Juda, stała się głównym argumentem przekazania mu dowództwa nad wojskiem w szczególnej wojnie w obronie Prawa i dokonania pomsty na poganach (por. 1Mch 2,67-68). Stąd też J. Homerski dostrzega w Judzie Machabeuszu postać Boskiego wojownika, który odnosi zwycięstwo nad wrogiem Izraela (por. Iz 59,16-19)⁴⁰.

Biorąc pod uwagę hebrajski termin גִּבּוֹר, warto zauważyć, że zostali nim określani dawni sędziowie Izraela: Gedeon (zob. Sdz 6,12) oraz Jefte (zob. Sdz 11,1). Terminem tym został także w Ps 89[88], 20-21 opisany Dawid. W wielu przypadkach różni wodzowie wojskowi byli określani wspomnianym terminem (zob. np. 1Krl 5,1; 1Krn 27,6;). Stąd wynika, że hagiograf kreuje postać Judy Machabeusza na wzór Dawida⁴¹, a także wielkich sędziów dawnego Izraela.

2.2. Rozpoczęcie wojny i przebieg walk

Kolejną strofę tworzy – podobnie jak pierwszą – dwuwiersz, oparty na paralelizmie syntetycznym. Pod względem merytorycznym rozpo-

³⁹ Por. J.A. Golstein, *I Maccabees*, s. 244.

⁴⁰ Zob. J. Homeski, *Pierwsza i Druga Księga Machabejska*, s. 45.

⁴¹ Por. J.A. Goldstein, *I Maccabees*, s. 242.

czyna on bezpośredni opis wojennych czynów Judy Machabeusza. Zawarta w. 3d fraza: πολέμους συνεστήσατο – „prowadził wojny” mówi ogólnie o tym, co w następnych wersetach pieśni zostało przedstawione jako streszczenie całej działalności Judy. Analizując treść 1Mch, można stwierdzić, że fraza πολέμους συνεστήσατο odnosi się do szeregu stoczonych przez Judę i jego wojsko bitew: z wojskami syryjskimi pod wodzą Apoloniusza (zob. 1Mch 3,10-12), Serona (zob. 1Mch 3,13-24), Gorgiasza (zob. 1Mch 4,1-25), Lizjasza (zob. 1Mch 4,26-35), Antiocha V Eupatora (zob. 1Mch 6,28-63), Niknanora (zob. 1Mch 7,26-50), Bakchidesa i Alkimosa (zob. 1Mch 9,1-18), z załogą zamku Akra (zob. 1Mch 4,41; 6,17-20), z sąsiednimi narodami – z synami Ezawa w Idumei (zob. 1Mch 5,3.65), mieszkańcami Akrabattany (zob. 1Mch 5,3), Bajanitami z Zajordania (zob. 1Mch 5,4), Ammonitami (zob. 1Mch 5,6-8), pogańskimi mieszkańcami Gileadu (zob. 1Mch 5,17.24-54), Filistynami (zob. 1Mch 5,66-68). Hagiograf konkludując opis całości prowadzonych wojen przez Judę Machabeusza, podał wymowne stwierdzenie: „Reszta zaś tego, czego dokonywał Juda, jego walk, bohaterskich czynów i wielkości jego, nie została spisana. Była bowiem zbyt wielka” (1Mch 9,22)⁴². W ten sposób autor 1Mch podkreślił wielkość dokonań Judy Machabeusza, którą trudno wyrazić w formie dzieła literackiego⁴³.

Analizując treść relacji poszczególnych batalii, można zauważyć, że Juda Machabeusz jest ukazywany jako wódz na wzór przywódców narodu z minionych czasów⁴⁴. Na uwagę zasługuje wzmianka o szczególnym wybraniu Judy, przez którego Bóg miał dać narodowi wybranemu ocalenie – σωτηρία (zob. 1Mch 5,62)⁴⁵. Juda zatem jawi się jako

⁴² Pisząc w ten sposób, autor 1Mch podaje pośrednio, że opierał się na istniejących już źródłach na temat Judy Machabeusza. J.A. Goldstein (*I Maccabees*, s. 375) zaznacza w tym kontekście, że w przytoczonym wersecie, w którym występuje podobieństwo do formuły zawartej w 1Krl 11,41, opisującej panowanie Salomona, zawarta jest sugestia, że autor 1Mch oparł się na źródłach spisanych. Jednakże nie jest pewne, czy źródła te były w formie spisanej, czy też w wersji ustnej tradycji. Wydaje się, że hagiograf, mówiąc o niemożności zapisania wszystkich bohaterskich czynów Judy, posłużył się powszechnym środkiem literackim. W ten sposób nie tyle nawiązywał do wcześniejszych kronik, jak to było w przypadku 1Krl, lecz słał wielkość dokonań Judy.

⁴³ Można tutaj dostrzec podobieństwo do formuły zawartej w J 21,25 (por. 20,30): „Jest ponadto wiele innych rzeczy, których Jezus dokonał, a które, gdyby je szczegółowo opisać, to sądzę, że cały świat nie pomieściłby ksiąg, które by trzeba napisać”.

⁴⁴ Świadczyć o tym może użycie czasownika ἀνέστη – „powstał”, opisującego początek działalności Judy Machabeusza jako wodza wojski żydowskich. Zob. J. Nawrot, *Kryzys religijny w Judei*, s. 331-335.

⁴⁵ Zob. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie*, s. 107.

szczególne narzędzie Bożego działania, poprzez które Bóg ocala/zbawia swój lud. Stąd też został określony mianem σωζων τον Ισραηλ – „wybawiający Izraela” (1Mch 9,21). W tym kontekście Judę można przyrównać do sędziów wzbudzanych przez Boga w momencie, kiedy naród wybrany, doznając ucisku ze strony ościennych narodów za swą niewierność wobec Bożych nakazów, prosił Boga, aby odwrócił On od swego ludu gniew i zesłał ocalenie (zob. np. Sdz 3,7-9.12-15; 4,1-3; 6,1-11; 10,6-16). Wybierany przez Boga sędzia określany był niekiedy terminem מוֹשִׁיעַ (*participium hiphil* jako rzeczownik) – „wybawiciel, zbawiciel”, który w LXX został oddany słowem σωτήρ – „wybawca, wybawiciel, oswobodziciel, zbawca, zbawiciel” (zob. Sdz 3,9.15; Ne 9,27)⁴⁶. Juda zatem podobnie jak sędziowie został posłany, aby odwrócić od narodu wybranego gniew Boży, który zaciągnął lud na siebie poprzez odstępstwo od Prawa, i w ten sposób być źródłem ocalenia dla tegoż ludu. Ten rys Judy jako sędziego ujawnia się także w wyrażanym przez niego przekonaniu, że wrogie wojska o przeważającej znacznie sile można pokonać niewielką ilością żołnierzy żydowskich, gdyż w ich obronie występuje sam Bóg: „Bez trudu wielu może być pokonanych rękami małej liczby, bo Niebu nie czyni różnicy, czy ocali przy pomocy wielkiej czy małej liczby. Zwycięstwo bowiem w bitwie nie zależy od liczby wojska; prawdziwą siłą jest ta, która pochodzi z Nieba” (1Mch 3,18-19; por. 4,6-11.29-32). W tej scenie można dostrzec między innymi odniesienie do organizowania oddziałów wojskowych przez Gedeona, który na Boży rozkaz odsyła część żołnierzy, aby w ten sposób podkreślić, że odniesione zwycięstwo dokonało się nie ludzką mocą, ale dzięki Bożemu wsparciu (zob. Sdz 7,2-7)⁴⁷.

W kontekście 1Mch 3,55, gdzie mowa jest o ustanowieniu dowódców nad ludem: tysięcy, setników, pięćdziesiątników, dziesiętników, Juda Machabeusz jawi się jako wódz na wzór Mojżesza, który – jak to zostało zanotowane w Wj 18,21 oraz Pwt 1,15 – dokonał podobnego podziału, ustanawiając zwierzchników w pokoleniach izraelskich. Ponadto w całym prowadzeniu poszczególnych bitew jest przedstawiany jako wódz wierny Prawu Mojżeszowemu. Działając zgodnie z Prawem (zob. Pwt 20,5-8) odesłał między innymi przed wyprawą wojenną do

⁴⁶ Por. J. Kudasiewicz, *Biblia księgą zbawienia*, w: *Biblia o odkupieniu*, red. R. Rubiniewicz, Lublin: RW KUL, 2000, s. 17.

⁴⁷ Tego rodzaju idea zawarta jest także w wielu innych miejscach Starego Testamentu (zob. Pwt 9,1-3; 20,1-4; 1Sm 14,6; Jdt 9,7-11; 16,11). Zob. R. Doran, *The First Book of Maccabees*, s. 57.

domu tych żołnierzy, którzy rozpoczęli budowę domu, co dopiero ożenili się, założyli winnicę lub byli bojaźliwi (zob. 1Mch 3,56)⁴⁸. W tym przestrzeganiu Prawa Mojżeszowego Juda wykazuje podobieństwo do Jozuego, który – jak wynika z narracji Księgi Jozuego – zawsze wierny był przepisom Prawa i poleceniom Boga (zob. np. Joz 1,7-8; 11,15). Na wzór Jozuego Juda Machabeusz także jawi się jako wódz, który dzięki Bożemu postanowieniu i pomocy Bożej dokonał zwycięskich bitew z pogańskimi narodami. Podobnie jak Jozue (zob. Joz 6,21) zastosował również prawo kłatwy – *heremu* (zob. 1Mch 5,5)⁴⁹. Stąd też – jak zauważają niektórzy egzegeci – opiewane w pieśni dokonania wojenne i męstwo Judy ma swoje niewątpliwe podobieństwo w pochwalę Jozuego, zawartej w Syr 46,1-6⁵⁰.

Prowadzący swoje wojska na wzór Mojżesza, Jozuego, sędziów, czy też innych starotestamentalnych wodzów, Juda Machabeusz – jak podał hagiograf w w. 3e – odznaczył się jeszcze jedną cechą: osłaniał, czyli ochraniał swoich żołnierzy w czasie prowadzonych walk. Wynika to z użytego *participium praesentis activi* – σκεπάζων, utworzonego od czasownika σκεπάζω – „okryć, zasłonić, ochronić”. Tego rodzaju forma gramatyczna wskazuje na stałą postawę Judy Machabeusza w czasie prowadzonych wojen. W samej księdze nie ma jednak konkretnych wzmianek na temat tego rodzaju czynów Judy Machabeusza, który stałaby w pierwszym szeregu, lub podejmowałby odważne a zarazem niebezpieczne działania w celu ochrony swoich oddziałów wojskowych. Autor 1Mch odnotował jedno tylko wydarzenie, które można by zinterpretować w tym kluczu: chodzi o walkę z wojskami Tymoteusza w Gileadzie, kiedy to Juda, stojąc na czele swych oddziałów, jako pierwszy przeprowił się przez potok, aby zaatakować wroga (zob. 1Mch 5,43). F. Gryglewicz, komentując w. 3d, sugeruje natomiast jednoznacznie, że Juda „waleczność i męstwo okazywał głównie w tym, że ochraniając swoich żołnierzy, sam najwięcej wystawiał się na niebezpieczeństwo”⁵¹. Być może wzmianka o szczególnej ochronie wojska żydowskiego ze strony Judy ma swoje osadzenie w teologicznej tezie, że jedynie Juda i jego bracia są owymi mężami, przez których ręce Bóg daje ocalenie Izraelowi (zob. 1Mch 5,61-62). A zatem również w przypadku wojska

⁴⁸ Zob. J. Homerski, *Pierwsza i Druga Księga Machabejska*, s. 53-54.

⁴⁹ Zob. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, s. 90.

⁵⁰ Zob. J.R. Bartlett, *1 Maccabees*, s. 70.

⁵¹ F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie*, s. 76.

Judę można traktować jako podstawowy czynnik i źródło owej σωτηρία, czyli bezpieczeństwa, ochrony oraz wybawienia z ewentualnych opresji.

2.3. *Metafora lwa*

Strofa zawarta w w. 4 złożona jest z dwóch stychów, które tworzą paralelizm synonimiczny. Pod względem merytorycznym zawiera ona metaforyczne określenia Judy, który został przyrównany najpierw do lwa – λέων, a następnie do lwiatka/młodego lwa – σκούμος. Należy zauważyć, że w Starym Testamencie lew, które był zwierzęciem budzącym powszechny lęk i przerażenie, posiadał bogate spektrum odniesień metaforycznych. Lwa kojarzono przede wszystkim z gwałtownością, niszczycielską siłą i nieodpartą mocą. Dostanie się w jego pazury, zęby lub paszczę oznaczało sytuację beznadziejną, z której ucieczka była raczej niemożliwa (zob. Jl 1,6; 1Sm 17,37; Ps 58,7; Dn 6,23). Lew z tej racji przedstawiany był jako śmiały i dzielny wojownik (zob. Prz 28,1; 30,30). Stąd też odważnych wojowników w oparciu o ich bohaterskie dokonania porównywano właśnie do tego zwierzęcia (zob. 1Krn 12,9). Również za pomocą obrazu lwa próbowano w Starym Testamencie opisywać Boga w Jego gniewie: „Ja bowiem jestem lwem dla Efraima, młodym lwem – dla domu judzkiego; Ja rozszarpię, a potem odejdę, uniosę [zdobycz], i nikt nie ocali” (Oz 5,14; por. Oz 13,7; Iz 31,4; 38,13; Jr 25,38; Lm 3,10-11)⁵².

Hagiograf, mając na uwadze tego rodzaju postrzeganie lwa, porównał do niego Judę Machabeusza. Przede wszystkim podkreślił w ten sposób jego siłę i odwagę. Z pewnością w metaforze tej został opisany – jak to dokładnie widać w świetle w. 5 – sam sposób podjętej przez Judę walki, która miała charakter partyzancki: Juda bowiem jak lew tropił bezbożnych, a następnie, wyłaniając się nagle, ścigał „swoje ofiary”. W ten sposób, podobnie jak lew, budził grozę, strach i przerażenie (zob. 1Mch 3,6). Mając na uwadze to, że Bóg w swoim gniewie był przyrównywany do lwa, można przyjąć, że Juda, poprzez którego Bóg udzielił ocalenia Izraelowi i odwrócił gniew od swego ludu (zob. 1Mch 3,8; 5,62), był również owym lwem, przez którego Bóg objawił swój gniew i wylał go na wszystkich bezbożnych.

⁵² Zob. *Słownik symboliki biblijnej. Obrazy, symbole, motywy, metafory, figury stylistyczne i gatunki literackie w Piśmie Świętym* (PSB), red. wyd. ang. L. Ryken, J.C. Wilhoit, T. Longman III, red. wyd. pol. M. Wójcik, przekł. Z. Kościuk, Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, 1998, s. 422-423.

Jak zauważają powszechnie egzegeci, porównanie Judy do lwa, czy też lwiatka przywołuje słowa błogosławieństwa Jakuba, skierowane do swego syna Judy: „Judo, młody lwie, na zdobyczy rósć będziesz, mój synu: jak lew czai się, gotuje do skoku, do lwicy podobny – któż się ośmieli go drażnić?” (Rdz 49,9). W przytoczonym zdaniu również występuje obraz lwa – symbolu odwagi i mocy oraz lwiatka, które po powrocie do swego schroniska spokojnie pożera swoją zdobycz, ponieważ nie ma nikogo, kto by się odważył zakłócić mu spokój. Jest to obraz Judy, który jako odważny mocarz po zwycięskich walkach powraca do swojej siedziby i zażywa tam całkowitego spokoju; władza zaś jego jest władzą królewską, jak lwa, który jest postrzegany jako „król zwierząt”⁵³. W pewien sposób można odnieść przesłanie tego błogosławieństwa do Judy Machabeusza, którego hagiograf poprzez wzmiankę w w. 7 łączy niejako z osobą Jakuba⁵⁴. Juda Machabeusz również jawi się jako odważny wojownik, który odnosił zwycięstwa, który nie cofał się nigdy przed wrogiem, potrafił zapewnić względny spokój wiernej Prawu społeczności żydowskiej (zob. np. 1Mch 6,36-61; 7,50). Ponadto można Judę Machabeusza postrzegać jako szczególnie wybranego. To wybranie niewątpliwie posiadało w przekazie autora 1Mch zarówno ludzki, jak i nadprzyrodzony charakter: z jednej strony wyboru dokonał ojciec Matatiasz, który powierzył mu dowództwo nad wojskami żydowskimi (zob. 1Mch 2,66), a z drugiej – wybór ten – jak wynika z 1Mch 5,62 – posiadał szczególną legitymizację Bożą. W ten sposób być może hagiograf chciał ukazać Judę jako nowego przywódcę narodu, którego zwierzchność powinna uznać cała społeczność Izraela.

2.4. Pomsta na bezbożnych – ocalenie prześladowanych

Następna strofa, uzupełniona o w. 9.b, zbudowana jest w oparciu o paralelizm syntetyczny dwóch pierwszych stychów 5a i 5b, które antytetycznie układają się względem w. 9b. Pierwszy człon w. 5a stanowi swego rodzaju nawiązanie do metaforyki w. 4ab, w którym Juda porównany został do lwa i lwiatka. Jest to widoczne na płaszczyźnie użytych czasowników: διώκω – „ścigać, gonić, iść za kimś” oraz ἑρευνᾶω – „badać, dociekać, wywiadywać się, wyszukać”. Juda jest zatem przedstawiony i tym razem jako lew, który tropi i ściga bezbożnych – ἄνομοι,

⁵³ Zob. S. Lach, *Księga Rodzaju. Wstęp-przekład z oryginału-komentarz* (PŚST I/1), Poznań: Pallottinum, 1962, s. 540.

⁵⁴ Zob. R. Doran, *The First Book of Maccabees*, s. 55.

aby wymierzyć im karę⁵⁵. W tym kontekście rodzi się pytanie: kim byli owi bezbożni? Zasadniczo terminem tym autor 1Mch określił Żydów (zob. 1Mch 2,44; 7,5; 9,23.58.69; 11,25;), którzy porzucili przestrzeganie Prawa i przyjęli obyczaje pogańskie (zob. 1Mch 1,11-15.43.52-53)⁵⁶. Mając na uwadze paralelnie układające się stychy w w. 5, można przyjąć, że dookreśleniem owych ἄνομοι jest użyte wyrażenie ταρασσοντες, które jest formą *participium praesentis activi* od czasownika ταρασσω – „mącić, niepokoić, zakłócać, wprowadzać niepokoje/zamęt, wywoływać zamieszanie”. Odstępujący od Prawa Żydzi jako „bezbożnicy”, którzy przyjmowali obyczaje pogańskie, czyli kulturę hellenistyczną, rzeczywiście wprowadzali zamęt religijno-moralny⁵⁷, jak i społeczny we wspólnocie żydowskiej. W tym kontekście dochodziło także do prześladowania wiernych Prawu Żydów przez ich zhellenizowanych rodaków (zob. 1Mch 7,5-25). A zatem źródłem niepokojów wobec prawowiernych Żydów byli ich rodacy, którzy porzucili przestrzeganie nakazów Prawa. Ilustracją tego może być wypowiedź Eliasza skierowana do Achaza: „Nie ja dręcę Izraela, ale właśnie ty i ród twego ojca waszym porzucaniem przykazań Pańskich, a ponadto ty poszedłeś za Baalami” (1Krl 18,18)⁵⁸.

Przeciw takim Żydom wystąpił już wcześniej ojciec Judy – Matatiasz (zob. 1Mch 2,23-26) oraz zorganizowane pod jego wodzą pierwsze oddziały wojskowe, które wystąpiły w obronie Prawa: „Wtedy przyłączyło się do nich zgromadzenie asydejczyków. Izraelici mocni i odważni, z których każdy dobrowolnie stanął w obronie Prawa. Wszyscy również, którzy uciekali od złego, przyłączyli się do nich i wzmocnili ich. W ten sposób utworzyli oni wojsko i w gniewie uderzyli na grzeszników, a w swej zapalczywości – na ludzi wiarołomnych; reszta zaś szukała ratunku w ucieczce do pogan. Matatiasz i jego przyjaciele obchodzili [wszystkie miejscowości] i rozwalali ołtarze oraz obrzezali nieobrzezane dzieci, jakie tylko spotkali na izraelskich ziemiach” (1Mch 2,42-46). Jak wynika z przytoczonego tekstu, Matatiasz i jego synowie przeciw tego rodzaju odstępcom wystąpili pierwszorzędnie, aby w ten sposób przywrócić w społeczności żydowskiej prawowierność⁵⁹. Autor

⁵⁵ Por. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, s. 53-54.

⁵⁶ Por. G.M. Baran, *Arcykapłan Jazon*, s. 271.

⁵⁷ Ten zamęt religijno-moralny bardzo wyraźnie widać w działalności arcykapłana Jazona. Zob. tamże, s. 272-279.

⁵⁸ Zob. J.A. Goldstein, *I Maccabees*, s. 245; a także R. Doran, *The First Book of Maccabees*, s. 55.

⁵⁹ Zob. F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie*, s. 70.

1Mch opisując bezbożnych, podał też ważną wzmiankę: „Spomiedzy narodu wielu przyłączyło się do nich – mianowicie ci wszyscy, którzy odpadli od Prawa. Oni to wiele złego dokonali w kraju i byli powodem tego, że Izraelici musieli się kryć i chować w miejscach dostępnych tylko dla zbiegów” (1Mch 1,52-53). A zatem wytropienie i ukaranie tego rodzaju wiarołomców było wręcz rzeczą konieczną, aby przywrócić ład religijny wśród Żydów. Po przejęciu dowództwa nad wojskiem również i Juda Machabeusz zmuszony był do podjęcia takich kroków wobec wiarołomnych rodaków. Wprost o tym mówi wzmianka na temat arcykapłana Alkimosa i jego popleczników: „(...) do niego [Alkimosa] zaś zeszedli się wszyscy, którzy ciemieżyli swój własny naród, bo zawładnęli judzką krainą i przyczynili się do wielkiej klęski Izraela. Gdy Juda zobaczył całe zło, którego dopuścił się Alkimos i jego zwolennicy, w większym stopniu aniżeli poganie, obszedł wokół wszystkie ziemie Judei i wywarł zemstę na odstępcach, tak że nie mogli oni poruszać się po kraju” (1Mch 7,22-24). Wymierzona zemsta – w ramach odwetowej działalności wobec postętku Alkimosa (zob. 1Mch 7,16-17) – z pewnością miała podobny charakter, czyli zamordowanie odstępców⁶⁰. Prowadzona w tych okolicznościach – jak sugerują egzegeci – wojna na sposób partyzancki⁶¹ z pewnością może być opisana za pomocą zawartej w w. 4 metaforyki lwa tropiącego i ścigającego zwierzynę w ramach polowania. Owoce tego rodzaju działalności Judy Machabeusza wyraża z pewnością w. 5b, mówiący o wydaniu przez Judę na pastwę płomieni tych, którzy nękali naród żydowski. Wydaje się, że i tym razem jest mowa o wiarołomnych rodakach, na których Juda dokonał zemsty, niszcząc ich mienie albo ich samych ogniem. Taka interpretacja wzmianki o „niepokojących jego naród” (w. 5b) nasuwa się w świetle przytoczonego wcześniej werseu 1Mch 7,22⁶². Jeśli zaś chodzi o wzmiankę na temat wydania „na pastwę płomieni”, godna przywołania jest uwaga F. Gryglewicza, który pisze, że „jeśli druga Księga Machabejska opisuje te same wypadki (8,5-7), to Matatiasz razem z Judą (...) na odstępcach wywierali swą zemstę napadając na nich najczęściej w nocy i paląc osiedla”⁶³. Zawarty zatem w w. 5 dwuwiersz dotyczyłby zasadniczo wystąpienia Judy Machabeusza przeciw żydowskiemu odstępcom od Prawa, określanym mianem

⁶⁰ Por. tamże, s. 126-127.

⁶¹ Zob. J.A. Goldstein, *I Maccabees*, s. 337; a także R. Doran, *The First Book of Maccabees*, s. 97.

⁶² Zob. J.A. Goldstein, *I Maccabees*, s. 245; por. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, s. 54.

⁶³ F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie*, s. 70.

ἄνομοι, którzy swoim postępowaniem ściągnęli gniew Boży na naród żydowski. Obraz „palenia” dręczycieli Izraela przywołuje w tym kontekście gniew sądu Bożego, którego elementem kary jest ogień. Tego rodzaju odniesienie można znaleźć u Izajasza: „Bo oto Pan przybywa w ogniu, a Jego rydwany [pędzą] jak burza, by zaspokoić swój gniew pożogą i groźby swoje płomieniami ognia. Bo Pan dokona sądu ogniem (...)” (Iz 66,15-16a; por. Ab 18)⁶⁴.

Jednakże do grona owych „bezbożnych” J.R. Bartlett zalicza także syryjskich popleczników, którzy wspierali zhellenizowanych Żydów, którzy odeszli od Prawa⁶⁵. Stąd też w omawianym wersecie można w pewnym sensie dostrzec ogólne odniesienie do tych wszystkich, którzy w jakikolwiek sposób niepokoili i siali zamęt wśród społeczności żydowskiej. Natomiast wzmiankę na temat wydania „na pastwę płomieni (...) tych, którzy niepokoili jego lud” można odnieść bezpośrednio do dwóch wydarzeń: spalenie wież wraz z Bajanitami, którzy się w nich schronili (zob. 1Mch 5,5); spalenie świątyni w Karnain razem z tymi, którzy się w niej schronili (zob. 1Mch 5,44)⁶⁶.

Jak zostało zaznaczone wyżej, w. 9b jako „uzupełnienie” w. 5 układa się względem pozostałych stychów strofy na zasadzie paralelizmu antytetycznego. Z tej racji cała strofa wykazuje podobieństwo do w. 6, gdzie występuje – jak zostanie wykazane w następnym podpunkcie – podobna antyteza⁶⁷. W w. 9b zatem opisane zostały przedsięwzięcia Judy Machabeusza, których celem było zgromadzenie rozproszonych Żydów poza granicami Judei, zwłaszcza z Zajordania z miast Gileadu oraz Galilei, w których Żydom groziła eksterminacja ze strony pogańskich sąsiadów (zob. 1Mch 5,9-23.45.53-54)⁶⁸. W tekście pieśni zostało to wyrażone za pomocą *participium praesentis medii-passivi* ἀπολλύμενοι, który można odnieść właśnie do tych, którzy we wspomnianych miastach narażeni byli na zgubę/śmierć. J.A. Goldstein w w. 9b dostrzega szersze odniesienie do Iz 11,12: „Podniesie znak dla pogan i zgromadzi (συνάξει) wygnańców Izraela (τοὺς ἀπολομένους Ἰσραὴλ); pozbiera rozproszonych z Judy (τοὺς διεσπαρμένους τοῦ Ἰουδα) z czterech stron świata”. W przytoczonym zdaniu to Bóg jest podmiotem działania, któ-

⁶⁴ Zob. R. Doran, *The First Book of Maccabees*, s. 55.

⁶⁵ Zob. J.R. Bartlett, *The First and Second Books of the Maccabees*, s. 46.

⁶⁶ Por. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, s. 54.

⁶⁷ Zob. F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie*, s. 77.

⁶⁸ Zob. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, s. 55; a także J. Homerski, *Pierwsza i Druga Księga Machabejska*, s. 46.

regu celem jest zgromadzić rozproszonych Żydów. Warto zauważyć, że w wersji LXX tekst Iz 11,12 zawiera podobne słownictwo do tego, które jest w. 9b. Pierwszym z paralelnych terminów jest czasownik συναγω – „zebrać, zgromadzić, sprowadzić razem”, który jest odpowiednikiem klasycznych czasowników hebrajskich, określających gromadzenie przez Boga rozproszonych Żydów: קָצַף – „gromadzić” oraz קָצַף – „zbierać, gromadzić, zgromadzić”. Drugim słowem jest określenie samych Żydów jako ἀπολλόμενοι. W tekście LXX Iz 11,12 pojawia się natomiast paralelny termin ἀπολόμενοι, który jest odpowiednikiem w tekście hebrajskim wyrażenia יָרַד, czyli *participium niphāl* od czasownika יָרַד – „być zabłąkanym, rozproszonym”⁶⁹. W świetle Iz 11,12 Juda Machabeusz jawi się zatem jako swego rodzaju narzędzie, poprzez które Bóg dokonał owego zgromadzenia rozporoszonych pośród pogan Żydów⁷⁰.

W świetle całej strofy Juda Machabeusz przedstawia się zatem jako ten, który z jednej strony wymierza karę wiarołomnym rodakom, a z drugiej – spieszy z pomocą i ocala tych, którzy narażeni są na prześladowania ze strony pogan.

2.5. *Przerażenie bezbożnych – ocalenie sprawiedliwych*

Kolejna strofa pieśni, złożona z trzech wierszy, zbudowana jest również w oparciu o paralelizmy: pomiędzy w. 6a i 6b występuje paralelizm synonimiczny, natomiast w. 6c układa się niejako antytetycznie w stosunku do wcześniejszych. Bohaterami dwóch pierwszych stychów – podobnie jak w w. 5 – są również „bezbożni” – ἄνομοι, którzy popełniają „nieprawość” – ἀνομία. Można przyjąć, że pierwszorzędnie są nimi łamiący nakazy Prawa Żydzi. Działalność Judy Machabeusza wywołała u nich strach – φόβος, który był z kolei powodem powstałego wśród nich przerażenia. Autor 1Mch posłużył się w tym kontekście czasownikiem συνεστέλλω – „zmniejszać, wyprzeć, ograniczyć, poniżyć”, który w świetle Sdz 8,28 oraz 11,33 jest odpowiednikiem hebrajskiego כָּנַע⁷¹. Czasownik ten w *niphāl* oznacza „musieć ulec, być poniżonym”. A zatem strach wywołany przez Judę wśród odstępców był niejako źródłem ich poniżenia i upokorzenia.

⁶⁹ Por. L. Stachowiak, *Księga Izajasza I. 1-39. Wstęp-przekład z oryginału-komentarz* (PŚST IX/1), Poznań: Pallottinum, 1996, s. 267.

⁷⁰ Zob. J.A. Goldstein, *I Maccabees*, s. 245.

⁷¹ Por. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, s. 54.

Drugim czasownikiem, który opisuje reakcje pełniących nieprawość, jest συνταράσσω – „zaniepokoić, spłoszyć, *pass.* być zmartwionym, być zrozpaczonym, być wyprowadzonym z równowagi”. Czasownik ten w swym znaczeniu nawiązuje do użytego wcześniej w w. 5b czasownika ταραάσσω, za pomocą którego zostali opisani ci, „którzy niepokoił” naród żydowski. W kontekście w. 6b można zauważyć niejako odwrócenie ról: ci, którzy niepokoił naród z powodu swego odstępstwa od Prawa, teraz sami doznają niepokojów ze strony Judy Machabeusza, który karząc wiarołomców, pragnął przywrócić ład religijno-moralny, a przez to odwrócić gniew Boży od narodu żydowskiego.

Mając na uwadze fakt, że autor 1Mch nieprawość w postępowaniu – ἀνομία przypisywał także syryjskiemu wojsku wraz z jego wodzami (zob. 1Mch 3,20), można przyjąć – podobnie jak w przypadku w. 5 – iż w. 6 *sensu largo* odnosi się również do pogan, czyli wojsk syryjskich. Stąd też działalność Judy – można by rzec – była źródłem strachu również i dla nich. Potwierdzeniem tego są wzmianki w 1Mch, w których mowa jest o bojaźni i strachu, jaki padał na pokonanych przez Judę i jego braci wrogów (zob. 1Mch 3,25; 4,21).

Konkluzję omawianej strofy stanowi niejako w. 6c, w którym mowa jest o wybawieniu, jakie dokonało się za sprawą Judy Machabeusza. W tym kontekście został użyty termin σωτηρία – „ocalenie, wybawienie, wyzwolenie, oswobodzenie, ratunek, zbawienie”. Czasownik εὐδοῶ – „*pass.* mieć powodzenie, występować obficie”, za pomocą którego autor 1Mch wyraził ideę dokonania owego ocalenia, został użyty w stronie biernej. W sensie szerszym konstrukcję tę można by zinterpretować w kluczu *passivum theologicum*⁷². Stąd też można stwierdzić, że źródłem ocalenia był pierwszorzędnie sam Bóg, który posłużył się Judą – jego ręką – ἐν χειρὶ αὐτοῦ jako narzędziem przynoszącym ocalenie⁷³. Potwierdzeniem tego jest przesłanie zawarte w 1Mch 5,62: w świetle tegoż wersetu Juda jawi się jako mąż wybrany przez Boga, przez którego „ręce zostało dane Izraelowi ocalenie” – ἐδόθη σωτηρία Ἰσραὴλ διὰ χειρὸς (por. 1Mch 4,25). W tym kontekście – jak to zostało wyżej powiedziane – raz jeszcze widać w osobie Judy podobieństwo do starotestamentalnych sędziów. Bóg, posługując się bowiem Judą, wybawiał

⁷² Por. A. Paciorek, *Elementy składniowe biblijnego języka greckiego* (SB 2), Kielce: Verbum, 2001, s. 73.

⁷³ W wyrażeniu tym pojawia się tak zwany *usus instrumentalis* przyimka ἐν (zob. tamże, s. 48).

prawowiernych Żydów zarówno z rąk wiarołomnych rodaków, jak i od prześladowań ze strony pogan⁷⁴.

2.6. Rozdrażnienie pogańskich królów – radość i sława narodu wybranego

Kolejna strofa zawarta w w.7 składa się z trzech wierszy: w 7b i 7c układają się na zasadzie paralelizmu syntetycznego, a razem stanowią paralelizm antytetyczny do w. 7a.

Pierwszorzędnie autor 1Mch wspomina o „wielu królach”, których swoją działalnością Juda Machabeusz „rozniewał na siebie”. Niewątpliwie chodzi tutaj o władców syryjskich Antiocha IV Epifanesa, Antiocha V Eupatora oraz Demetriusza I Sotera, z wojskami których walczył Juda Machabeusz. Jak podał autor 1Mch, walcząc z wojskami syryjskimi, Juda odniósł liczne zwycięstwa, mimo że niejednokrotnie jego oddziały wojskowe były o wiele słabsze pod względem liczebności oraz uzbrojenia. Odniesione w ten sposób zwycięstwa były niewątpliwie przyczyną rozgoryczenia władców syryjskich, czy też ich gniewu (zob. 1Mch 3,27.34-36; 6,28). Wyraża to użyty w w. 7a czasownik *πίκραίνω* – „napęlić wewnętrzną goryczą, rozgoryczyć, rozdrażnić”. W tym względzie działalność Judy Machabeusza można przyrównać do akcji militarnych Jozuego przeciw pięciu królom amoryckim, którym Jozue zadał klęskę (zob. Joz 10-11)⁷⁵.

W przeciwieństwie do tego – jak podał autor 1Mch – Jakub cieszył się czynami Judy. Wyraża to czasownik *εὐφραίνω* – „rozweselić, ucieszyć, zabawić”. Wymieniona w tym kontekście postać Jakuba ma znaczenie metaforyczne: Jakub jako ojciec dwunastu pokoleń Izraela był często w Starym Testamencie postrzegany jako figura całego narodu izraelskiego⁷⁶. Czyny Judy Machabeusza przysporzyły radości całemu narodowi żydowskiemu. Można w tym miejscu dostrzec podobieństwo do frazy zawartej w Ps 14[13],7 oraz Ps 53[52],7: „Kto przyniesie z Syjonu zbawienie Izraela? Gdy Pan odmieni los (*αἰχμαλωσία* – „niewola”; *שְׁבוּת* – „niewola”, ale również „odmiana czyjegoś losu, powrót do po-

⁷⁴ W tym kontekście warto wspomnieć, że w w. 6c została użyta podobna fraza jak w 1Mch 2,47 (*καὶ κατευοδώθη τὸ ἔργον ἐν χειρὶ αὐτῶν*), gdzie mowa jest o prześladowaniach „synów pychy”, czyli wojsk syryjskich. Por. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, s. 54.

⁷⁵ Zob. R. Doran, *The First Book of Maccabees*, s. 55.

⁷⁶ Por. J. Homerski, *Pierwsza i Druga Księga Machabejska*, s. 46; a także F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, s. 54.

przedniego stanu”) swego narodu, Jakub się rozraduje, Izrael się ucieszy”. W LXX występuje ten sam, co w 1Mch 3,7, czasownik εὐφραίνω. Wymieniona postać Jakuba, określona także imieniem Izrael, i tym razem jest metaforycznym określeniem całego narodu wybranego. Jest on podmiotem radości, której ostatecznym źródłem jest sam Bóg. Bóg bowiem przynosząc zbawienie Izraelowi (τὸ σωτήριον τοῦ Ἰσραηλ), ostatecznie odmienił jego „los”⁷⁷. Interpretując w. 7b w świetle przytoczonych słów, można wysunąć tezę, że za stwierdzeniem: „Jakub cieszył się”, kryje się zanurzona w tradycji biblijnej idea, że to ostatecznie Bóg jest tym, który ocala swój lud wybrany. W tym kontekście Juda Machabeusz raz jeszcze jawi się jako Boże narzędzie, poprzez które odmienił się „los” narodu żydowskiego.

Konsekwencją czynów Judy Machabeusza jest natomiast zdobyta „błogosławiona pamięć” – τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ εἰς εὐλογία. Występuje tutaj nawiązanie do starotestamentalnych tekstów, w których jest mowa, że sprawiedliwi, czyli ludzie żyjący według Prawa, zdobędą ową „błogosławioną pamięć” i będą się nią cieszyć na wieki: Ps112[111],6: „(...) sprawiedliwy będzie w wiecznej pamięci”; Prz 10,7: „Pamięć o prawym jest błogosławiona (...)”; Syr 46,11: „I sędziowie – każdy według swego imienia – których serce nie było niewierne i którzy nie odwrócili się od Pana, pamięć ich niech będzie błogosławiona (...)”⁷⁸. Warto jednak wspomnieć, iż nadzieja autora 1Mch, że pamięć Judy jako błogosławiona będzie trwać „aż na wieki”, nie spełniła się do końca, gdyż na skutek późniejszych inicjatyw politycznych podejmowanych przez następców Judy Machabeusza – przedstawicieli dynastii hasmonejskiej samego Judę nie postrzegano pozytywnie⁷⁹.

2.7. *Wygubienie bezbożnych – odwrócenie gniewu Bożego od narodu wybranego*

Ostatnia strofa złożona jest z trzech stychów, które względem siebie układają się w oparciu o paralelizm syntetyczny. Pierwsze dwa stychy (w. 8ab) odnoszą się do podjętej przez Judę Machabeusza działalności, natomiast trzeci wyraża niejako ostateczny skutek, jaki osiągnął Juda. Autor 1Mch podał zatem, że Juda Machabeusz obszedł miasta Judy

⁷⁷ S. Łach (*Księga Psalmów. Wstęp-przekład z oryginału-komentarz-ekskursy* (PŚST VII/2), Poznań: Pallottinum, 1990, s. 142) wysuwa tezę, że zakończenie Ps 14 prawdopodobnie odnosi się do załamania religijnego w czasach machabejskich.

⁷⁸ Por. J.A. Goldstein, *I Maccabees*, s. 245.

⁷⁹ Zob. F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie*, s. 76.

oraz wygubił w nich wszystkich ludzi bezbożnych. Wspomniani „bezbożni/bluźniercy/świętokradcy” zostali określani terminem ἀσεβεις. Analizując treść 1Mch można zauważyć, że zasadniczo terminem tym hagiograf określał Żydów, którzy odeszli od Prawa, ulegli hellenizacji, a nadto podjęli współpracę z władzą syryjską, przyczyniając się niejednokrotnie do prześladowań własnych rodaków wiernych rodzimym obyczajom i Prawu (zob. 1Mch 3,15; 6,21; 7,5.9; 9,25.73)⁸⁰. A zatem obchodząc miasta judzkie, Juda – mając niejako na uwadze wskazania zawarte w Pwt 13,1-19⁸¹ – pierwszorzędnie wygubił spośród społeczności żydowskiej odstępców od Prawa. W tym względzie jego działalność stanowiła kontynuację tego, co rozpoczął jego ojciec Matatiasz (zob. 1Mch 2,45-46)⁸². W konsekwencji – usuwając wszelką nieprawość – przyczynił się do odnowienia porządku religijno-moralnego w społeczności żydowskiej. W tym kontekście można dostrzec paralele w jego postępowaniu do działalności króla Jozafata, który po objęciu tronu przyczynił się do odnowienia religijnego w swoim królestwie: w jego przedsięwzięciach występuje motyw „obchodzenia” wszystkich miast judzkich w celu nauczania Prawa (zob. 2Krn 17,3-9)⁸³.

Niewątpliwą zasługą Judy było także wypędzenie pogan z miast judzkich⁸⁴. Ponadto niezaprzeczalnym sukcesem religijnym Judy Machabeusza było oczyszczenie zbeszczeszczanej przez Antiocha IV Epifanesa (zob. 1Mch 1,54.59) świątyni jerozolimskiej oraz przywrócenie jej do sprawowania prawowiernego kultu i wzmocnienia jej obronności (zob. 1Mch 4,36-61). Ostatecznym osiągnięciem Judy było odwrócenie gniewu Bożego, jaki został ściągnięty na Izrael przez część Żydów, którzy – jak zostało wyżej zaznaczone – sprzeniewierzyli się Prawu, przyjęli pogańskie/helleńskie obyczaje, a przez to zerwali przymierze z Bogiem, zawierając je z ludami pogańskimi (zob. 1Mch 1,11-15). Należy podkreślić, że ów Boży gniew, który „zaciążył nad Izraelem” (1Mch 1,64; 2,49), został spowodowany przez pewną tylko część społeczności żydowskiej. Podobną sytuację opisał autor Joz, który relacjonując zdobycie Jerycha, podał, że przyczyną gniewu Bożego zaciągniętego na całą społeczność była jedna osoba: „Izraelici dopuścili się przestępstwa na rzeczach obłożonych klątwą. Akan, syn Karmiego, syna Zabdiego, syna

⁸⁰ Por. J.R. Bartlett, *The First and Second Books of the Maccabees*, s. 46.

⁸¹ Zob. R. Doran, *The First Book of Maccabees*, s. 55.

⁸² Por. F. M. Able, *Les livres des Maccabées*, s. 54; a także R. Doran, *The First Book of Maccabees*, s. 55.

⁸³ Por. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, s. 54.

⁸⁴ Zob. F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie*, s. 76.

Zeracha z pokolenia Judy, przywłaszczył sobie coś z dobra obłożonego klątwą, dlatego zapłonął gniew Pana przeciw synom Izraela” (Joz 7,1); „Skoro Akan, syn Zeracha, popełnił przestępstwo przeciw klątwie, czyż gniew Boży nie spadł na całą społeczność, chociaż on był tylko jednym człowiekiem? Powinien był tylko sam umrzeć za swój grzech!” (Joz 22,20; por. 1Krn 2,7). Zgładzenie Akana spowodowało ostateczne ustąpienie gniewu Bożego (zob. Joz 7,16-26)⁸⁵. Podobnie i Juda Machabeusz pierwszorzędnie starał się usunąć ze społeczności żydowskiej tych, którzy dopuściwszy się nieprawości, zaciągnęli na cały Izrael gniew Boży. Prowadzona przez niego wojna z teologicznego punktu widzenia posiadała taki właśnie charakter⁸⁶.

Wzmianka o „odwróceniu gniewu Bożego” jest niewątpliwie oparta na tradycyjnym języku, który opisuje tę kwestię w innych księgach Starego Testamentu (zob. 2Krn 11,12; 29,10; 30,8; Ps 106,23; Ez 10,14; Dn 9,16; Oz 14,4; Za 1,2-4)⁸⁷. Podejmowane przez Judę Machabeusza działania w tym wymiarze, czyli na rzecz odwrócenia gniewu Bożego, egzegeci interpretują również w świetle czynu kapłana Pinchasa (gr. Finees), przodka Judy, który położył kres uprawianemu wbrew Prawu nierządowi z Moabitkami przez lud izraelski (zob. Lb 25,1-18)⁸⁸. Autor Lb tak zrelacjonował to wydarzenie: „I oto przybył jeden z Izraelitów i przyprowadził Madianitkę do swoich braci przed oczami Mojżesza i całego zgromadzenia Izraelitów, którzy lamentowali u wejścia do Namiotu Spotkania. Ujrzawszy to kapłan Pinchas, syn Eleazara, syna Aarona, chwycił w rękę włócznię, opuścił zgromadzenie, poszedł za Izraelitą do komory namiotu i przebił ich obydwoje, mężczyznę Izraelitę i kobietę – przez jej łono. I ustała plaga wśród Izraelitów. Zginęło ich wtedy dwadzieścia cztery tysiące. Mówił znowu Pan do Mojżesza: «Pinchas, syn Eleazara, syna kapłana Aarona, odwrócił mój gniew od Izraelitów, gdyż zapłonął pośród nich zazdrością. Dlatego nie wytraciłem zupełnie Izraelitów w mojej zazdrości»” (Lb 25,6-11). Wcześniej w świetle dokonań

⁸⁵ Por. R. Doran, *The First Book of Maccabees*, s. 55.

⁸⁶ Historycy wykazują, że podjęta przez Machabeuszy wojna o charakterze religijnym z biegiem czasu nabrała znaczenia politycznego: Machabeusze walkę w obronie wartości religijnych i rodzimych zwyczajów umiejętnie połączyli z walką o uzyskanie coraz większych przywilejów wolności oraz osiągnięcia całkowitej niezawisłości politycznej. Zob. G.M. Baran, *Jewish Community and the Hellenistic culture in the light of the Books of the Maccabees*, „Człowiek i Teologia” 25(2014), nr 1, s. 73.

⁸⁷ Zob. R. Doran, *The First Book of Maccabees*, s. 55.

⁸⁸ Zob. J.A. Goldstein, *I Maccabees*, s. 245; a także J.R. Bartlett, *1 Maccabees*, s. 70; R. Doran, *The First Book of Maccabees*, s. 55.

Pinchasa został zinterpretowany przez autora 1Mch czyn Matatiasza względem łamiącego Prawo pewnego Judejczyka (zob. 1Mch 2,23-26). Pałając taką samą gorliwością Juda Machabeusz wygubił odstępców od Prawa spośród rodaków i w ten sposób – jak to miało miejsce w przytoczonych przykładach z historii Izraela – odwrócił ostatecznie gniew Boży od społeczności żydowskiej.

2.8. Sława Judy Machabeusza i chwała Izraela

Jak zostało wyżej powiedziane, *corpus* pieśni jest niejako spięty dwoma wersetami 3a oraz 9a. Pierwszy z nich zawiera wzmiankę o chwale Izraela, którą Juda Machabeusz rozprzestrzenił poprzez swoje dokonania. Fraza „poszerzyć chwałę/sławę” (πλατύνειν δόξαν) – jak zauważa J.A. Goldstein – jest obcym dla poezji zarówno hebrajskiej, jak i greckiej idiomem. Być może hagiograf dzieło Judy Machabeusza opisał w opozycji do wspomnianego w Iz 17,4 „pomniejszenia” chwały Jakuba w dniu spełniania się wyroku Bożego, wydanego na Damaszek i Syrię⁸⁹. Mówiąc o sławie Izraela, warto wspomnieć, że grecki termin δόξα – „opinia, reputacja, szacunek, zaszczyt, chwała, sława” w LXX jest odpowiednikiem hebrajskiego כְּבוֹד, który posiadał znaczenie „ciężar, bogactwa, renoma, ranga, chwała, wspaniałość, godność, zaszczyt, uznanie, chluba”. W odniesieniu do ludzi oznaczał on to, co w człowieku jest „ważne”, co daje mu w konsekwencji „znaczenie”. Tak więc termin כְּבוֹד mógł być używany na określenie bogactwa/zamożności lub pozycji honorowej wynikającej z racji posiadanego majątku. W 1Mch termin δόξα wydaje się mieć bardziej grecki charakter⁹⁰. Mając to na uwadze, Juda Machabeusz niewątpliwie przyczynił się do większego znaczenia swojego ludu, czyli społeczności żydowskiej, a co za tym idzie jej sławy i większego szacunku ze strony ludów sąsiednich oraz samego państwa seleucydzkiego, którego władcy z pewnością zauważyli, że nie można lekceważyć oporu ludności żydowskiej.

Z kolej – jak wyraża w. 9a – czyny Judy Machabeusza przysporzyły sławy jemu samemu. Hagiograf w w. 7c najpierw podał, że „i aż na wieki błogosławiona pozostanie jego pamięć”, podkreślając niejako aspekt czasowy zdobytej sławy. W ostatnim wierszu pieśni ujmuje tę kwestię natomiast w znaczeniu przestrzennym: „Aż na krańcach ziemi było znane jego imię”. Posługuje się w tym kontekście występującą kil-

⁸⁹ Zob. J.A. Goldstein, *I Maccabees*, s. 245.

⁹⁰ Zob. ThDNT II, s. 238.242-243.

ka razy u Izajasza frazą **אֶרֶץ-קִנְיָה**, która w LXX ma taką samą formę jak w w. 9a: ἑως ἑσχαίου (τῆς) γῆς (Iz 8,9; 48,20; 49,6; 62,11; por. Dz 1,8)⁹¹. Oczywiście w tym kontekście terminu „ziemia” nie należy zacieśniać do „ziemi Izraela” – **אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל**. Sława zatem imienia Judy Machabeusza dotarła nie tylko do krańców ziemi judzkiej, ale wykroczyła znacznie poza granice ziemi judzkiej. Wyrażenie „aż na krańcach ziemi” należy interpretować z pewnością jako przestrzeń poza społecznością żydowską: wzmianka zatem o tym, że imię Judy znane było „aż na krańcach ziemi”, oznacza, że jego sława dotarła do „nie-Żydów”⁹². J.A. Goldstein zauważa, że w w. 9a hagiograf nawiązuje do słownictwa zawartego w Iz 12,5, gdzie pojawia się podobna fraza „po całej ziemi” (Iz 12,5 – hebr.: **בְּכָל-אֶרֶץ**; gr.: ἐν πάσῃ τῇ γῇ)⁹³, która odnosi się do całego spektrum różnych narodów⁹⁴.

Mówiąc o Judzie, którego imię było znane „aż po krańce ziemi”, hagiograf niejako nawiązał do charakterystyki Salomona, dokonanej przez autora Syr, który sławiąc wielkość króla, napisał: „Do odległych wysp doszło twoje imię (...)” (Syr 47,16). Podobnie zatem jak sława Salomona docierała do różnych królów i narodów (por. 1Krl 5,14)⁹⁵, tak również było z Judą Machabeuszem. Mowa jest o tym w samej księdze. Już po zwycięskiej bitwie z Seronem autor 1Mch zanotował: „Wieść o nim doszła aż do króla (Antiocha IV Epifanesa), a narody opowiadały o walkach Judy” (1Mch 3,26; por. 6,28)⁹⁶. Sława Judy dotarła niewątpliwie także do Rzymu: dokonało się to dzięki posłanemu przez Judę poselstwu, które przemawiało w jego imieniu w rzymskim senacie (zob. 1Mch 8,17-20)⁹⁷.

⁹¹ Zob. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, s. 54.

⁹² Zob. D.H. Stern, *Komentarz Żydowski do Nowego Testamentu* (PSB), Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, 2004, s. 355

⁹³ Zob. J.A. Goldstein, *I Maccabees*, s. 245.

⁹⁴ Por. L. Stachowiak, *Księga Izajasza*, s. 271.

⁹⁵ Zob. F.M. Abel, *Les livres des Maccabées*, s. 54; por. P.W. Skehan, A. A. Di Lella, *The Wisdom of Ben Sira. A New Translation with Notes. Introduction and Commentary* (AB 39), New Haven-London: Yale University Press, 2010, s. 527.

⁹⁶ Autor 1Mch w konkluzji na temat zwycięstwa nad Seronem nawiązuje niejako do 1Krn 14,17: „Tak sława Dawida rozeszła się po wszystkich krainach, a Bóg rzucił postrach przed nim na wszystkie narody”. Por. R. Doran, *The First Book of Maccabees*, s. 58.

⁹⁷ Por. F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie*, s. 77; a także J. Homerski, *Pierwsza i Druga Księga Machabejska*, s. 46.

Mając na uwadze w. 9a oraz 7c można stwierdzić, że – według przekazu autora 1Mch – Juda Machabeusz zrealizował słowa testamentu ojca swego – Matatiasza: „Synowie! Bądźcie mężni i mocni w [zachowaniu] Prawa, przez nie bowiem dostąpicie chwały” (1Mch 2,64). W tym kontekście można zauważyć, że zdobyta sława stanowi główną nagrodę za dokonane czyny, gdyż autor 1Mch nie wspomina w swej księdze o pośmiertnej retribucji za wierność Prawu i bohaterskie czyny⁹⁸. Analizowana pieśń, mówiąc o utrwaleniu w pamięci okrytego sławą imienia Judy Machabeusza, wpisuje się niewątpliwie w schemat pochwał „mężów sławnych i ojców” (Syr 44,1), skomponowanych przez autora Syr, który stwierdził, że pośród sławnych postaci z historii Izraela byli również mężowie „sławni z potęgi” (Syr 44,3), którzy „przez pokolenia byli wychwalani i stali się dumą swoich czasów” (Syr 44,7), którzy „zostawili imię, tak że opowiada się ich chwałę” (Syr 44,8). Niewątpliwie Juda Machabeusz był takim mężem, zwłaszcza dla ludzi „swoich czasów”. Do tego przyczynił się on sam, a także autor 1Mch, który – jak to zostało wyżej powiedziane – będąc nadwornym kronikarzem rodziny Machabeuszy, zadbał o odpowiedni przekaz dokonań Judy. „Późniejsi jednak Żydzi – jak zauważa F. Gryglewicz – nie tak gorąco uwielbiali Judę i w ogóle Machabeuszów. Powodem były mniej szczęśliwe posunięcia późniejszych Hasmonejczyków, głównie jednak przymierze z Rzymem, zawarte przez Judę, a odnawiane przez jego następców, które pozwoliło Rzymianom wtrącać się w sprawy Judei. Z powodu zawarcia tego przymierza faryzeusze uważali Machabeuszów za zdrajców narodowej sprawy, Talmud więc zaledwie o nich wspomina. Mimo to Juda był i pozostanie przykładem męstwa i gorliwości o religijną i narodową sprawę”⁹⁹.

„Pieśń pochwalna” ku czci Judy Machabeusza to jeden z poetyckich fragmentów 1Mch. Jak wykazują egzegeci, wersja pierwotna pieśni powstała w języku hebrajskim, dlatego można w niej dostrzec charakterystyczne rysy poezji hebrajskiej. Na płaszczyźnie merytorycznej autor pieśni – opiewając osobę i czyny Judy Machabeusza – ukazuje go jako posłanego przez Boga wybawiciela Izraela, który walczył w obronie Prawa, przymierza oraz narodu żydowskiego. Ostatecznym owocem podjętych działań przez Judę było odwrócenie gniewu Bożego od naro-

⁹⁸ Por. G.M. Baran, *Przesłanie ostatnich słów Matatiasza*, s. 267.

⁹⁹ F. Gryglewicz, *Księgi Machabejskie*, s. 76.

du wybranego (1Mch 3,8). Jak podkreśla autor pieśni, Juda Machabeusz przez to okrył sławą swoje imię, które stało się znane „aż na krańcach ziemi” (1Mch 3,9), i „rozprzestrzenił chwałę swego ludu” (1Mch 3,3).

THE MESSAGE OF „THE SONG OF PRAISE” IN HONOR OF JUDAS MACCABEUS (1MACC 3,3-9)

Summary

“The Song of praise” in honor of Judas Maccabeus is one of the poetic fragments of 1Macc. As shown by exegetes, the original version of the song was created in Hebrew, therefore one can perceive characteristic features of Hebrew poetry in it. Looking at the message of the song, the author of the song – praising the person and deeds of Judas Maccabeus – shows him as the savior of Israel sent by God, who fought in defense of the Law, the covenant and the Jewish people. The final result of actions taken by Judas was reversal of God’s wrath from the Jewish community (1Macc 3:8). As emphasized by the author of the song, Judas Maccabeus covered his name with glory, which “resounded to the ends of the earth” (1Macc 3:9), and “extended the fame of his people” (1Macc 3:3).

